

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงการบริภาษ หลายคนมักนึกถึงการตำว่าด้วยถ้อยคำที่หยาบคายก่อน แต่แท้ที่จริงแล้วการบริภาษมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการใช้ถ้อยคำที่หยาบคายตำว่ากันเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีกลวิธีต่างๆมากมายที่ผู้พูดภาษาไทยใช้บริภาษบุคคลที่มีพฤติกรรมหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนไม่พอใจ เพื่อระบายความคับข้องใจต่างๆที่มี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (๑) บุญรอดเข้าไปพบบุญทิ้งน้องชายที่ห้อง เพื่อพูดคุยเรื่องการเรียนของบุญทิ้ง แต่เมื่อพบว่าห้องของบุญทิ้งนั้นสกปรกมาก บุญรอดจึงบริภาษน้องชายว่า

“อีกหน่อยหนอนก็ขึ้นเตี้ยงนอน มึงไอ้ทิ้ง ไอ้เวรนี่ สกปรกนัก”

“พี่จะเอาอะไรหนักหนากับคนโสดนะ งานจะให้ช่วย หนังสือจะให้เรียน ห้องจะให้สะอาดเรียบร้อย จะเอาเวลาที่ไหนทำ”

“ก็ต้องเจียดเวลาทำงานได้แหละ เอาแต่นั่งฝันแะแบะอยู่ยงี้ พอมหาจำเริญ คงจำเริญแย่แหละ”

“อีกหน่อยปากก็กว้างจิกถึงไบหู เมื่อไหร่จะไปโรงงานอีกล่ะ”

“อ้อรำคาญข้างนี้ พี่เข้าไปโรงงานเ็งกันอนทั้งวันละซี ไอ้หลังยาว

ถึงไปโรงงานกลับมาก็จะต้องสำรวจอีกแหละวะ ทำไมมันถึงได้ซีเกียจ

แล้วก็สกปรกยงี้เนะ แม่แกก็สะอาด ไอ้ทำก็สะอาด แล้วเ็งงะเอาพีชพันธุ์ มาจากไหนกัน”

(ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด: ๒๕๕-๒๕๖)

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นว่า ถ้อยคำต่างๆที่บุญรอดใช้บริภาษน้องชายนั้น ไม่ได้มีแต่เพียงการใช้คำหยาบคาย เช่น “มึง” หรือ “ไอ้เวร” เท่านั้น แต่ยังมีกลวิธีการบริภาษอื่นๆอีก อาทิ การกล่าวเกินจริง ดังตัวอย่างเช่น “อีกหน่อยหนอนก็ขึ้นเตี้ยงนอน” การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้าม

กับความคิดของผู้พูด เช่น "พอมหาจำเริญ" การใช้สำนวน เช่น "ไอ้หลังยาว" และการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เช่น "ทำไมมันถึงได้ซี้เกียจ แล้วก็สกปรกยั้งงั้นะ" เป็นต้น และเมื่อพิจารณาการบริภาษในตัวอย่างอื่นๆ จะพบว่าการบริภาษนั้นมีได้มีกลวิธีเพียง ๔ กลวิธีดังกล่าวข้างต้น แต่ยังมีกลวิธีต่างๆ ที่ผู้พูดเลือกใช้อีกเป็นจำนวนมาก ควรแก่การศึกษาเพื่อให้ได้รับความรู้ในประเด็นนี้อย่างกระจ่างชัดต่อไป

หากพิจารณาการบริภาษในแง่ของวจนปฏิบัติศาสตร์ จะพบว่าการบริภาษเป็นวจนกรรมประเภทหนึ่งของผู้พูดตั้งใจกล่าวเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวดใจ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การบริภาษนั้นเป็นวจนกรรมหนึ่งที่มุ่งเน้นการคุกคามผู้ฟังโดยตรง แต่การบริภาษนั้นสามารถคุกคามผู้ถูกบริภาษได้อย่างไรนั้นจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการบริภาษในภาษาไทยว่ามีกลวิธีใดบ้าง และกลวิธีต่างๆ เหล่านี้สามารถคุกคามผู้ถูกบริภาษได้อย่างไร ตามทฤษฎีความสุภาพของบราวน์และเลวินสัน(Brown and Levinson, 1978) ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยอีกด้านหนึ่งที่ยังไม่มีผู้สนใจศึกษามากนัก

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีการบริภาษในภาษาไทยและผลกระทบที่มีต่อผู้ถูกบริภาษ

๑.๓ สมมติฐานของการวิจัย

ผู้พูดภาษาไทยใช้กลวิธีการบริภาษหลายกลวิธี ได้แก่ การใช้คำต้องห้ามประเภทต่างๆ การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน(verbal irony) และการใช้ความเปรียบ กลวิธีต่างๆ นี้มีผลต่อผู้ถูกบริภาษ

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยจะศึกษาวจนกรรมการบริภาษของผู้พูดภาษาไทย โดยใช้ข้อมูลบทสนทนาจาก ๒ แหล่ง ได้แก่

๑. บทสนทนาในนวนิยาย ผู้วิจัยคัดเลือกนวนิยายจากผู้แต่งเพศหญิง ๓ คน และเพศชาย ๓ คน มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงชีวิตของตัวละครในสถานภาพและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและครอบคลุมลักษณะการบริภาษของผู้พูดภาษาไทย

นวนิยายที่ผู้วิจัยคัดเลือกเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา ได้แก่

๑. ข้าวนอกนา	ของ สีฟ้า
๒. ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด	ของ โบตัน
๓. เมียหลวง	ของ กฤษณา อโศกสิน
๔. กลิ่นสีและที่แปร่ง	ของ พิษณุ ศุภ
๕. คำพิพากษา	ของ ชาติ กอบจิตติ
๖. เลือดเข้าตา	ของ วลีษฐ์ เดชบุญชร

ข้อมูลบทสนทนาจากนวนิยายนี้ แม้จะเป็นบทสนทนาที่ผู้แต่งนวนิยายคิดขึ้น แต่ในทางวัจนปฏิบัติ ศาสตร์นั้นถือว่าเป็นข้อมูลที่ใกล้เคียงกับบทสนทนาในชีวิตประจำวันมากที่สุด เพราะเป็นบทสนทนาที่จำลองมาจากถ้อยคำที่ใช้อยู่จริงในชีวิตประจำวันทั่วไป เพื่อให้นวนิยายที่แต่งขึ้นนั้นดำเนินไปอย่างราบรื่น ไม่ขัดกับความเป็นจริงที่อาจเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน และเป็นที่ยอมรับจากผู้อ่าน

นอกจากนี้บทสนทนาในนวนิยายยังมีข้อดีอีกประการหนึ่งคือ ในนวนิยายนั้นผู้แต่งจะอธิบายถึงความรู้สึกนึกคิดของตัวละครผู้พูดบทสนทนานั้นว่าเป็นอย่างไร ในขณะที่ตัวละครนั้นๆกำลังกล่าวบทสนทนานั้นอยู่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ช่วยในการพิจารณาว่าตัวละครนั้นมีเจตนาอย่างไรในการกล่าวถ้อยคำนั้น เช่น

- (๒) หน้าของदनัยธรเผือดแล้วกลับแดงจัดขึ้น เขาก็เหมือนปูดขนอีกมากมาย
หลายคน ซึ่งมักจะเอาโทสจริตพาลข่มความอับอาย และความรู้สึกผิดชอบ
เมื่อมีใครแทงถูกใจดำด้วยวาจา
“คิดสกปรก...บัดขบที่สุด”
เสียงของदनัยธรดังออกมาจากลำคอ เหมือนคำราม
ความโกรธของเขาทำให้เขมววรรณเริ่มลังเลใจ ...

(ข้าวนอกนา (๒): ๔๒๗)

ในตัวอย่างที่ยกมานี้ ผู้แตงนวนิยายได้พรรณนาถึงอารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อคู่สนทนาว่าเป็นเช่นไรในขณะที่กล่าวถ้อยคำนั้นๆ ซึ่งคำบรรยายเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตัดสินใจได้ว่า ถ้อยคำนั้นเป็นการบริภาษหรือไม่

๒. บทสนทนาจากชีวิตจริง เป็นบทสนทนาจากชีวิตจริงที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ ไม่มีบทกำกับ หรือมีการตกแต่งล่วงหน้า ผู้วิจัยรวบรวมด้วยการจดบันทึก จำนวนประมาณ ๓๐ ตัวอย่าง บางตัวอย่าง ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตการณ์ (observer) และบางตัวอย่างเป็นผู้ร่วมสนทนาและสังเกตการณ์ (participant / observer)

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. สืบหาเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยต่างๆ ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการบริภาษ ทั้งเรื่องคำต้องห้าม(taboo words) ถ้อยคำนัยผกผัน(verbal irony) และภาษาสุภาพ
๒. เก็บรวบรวมข้อมูลบทการบริภาษจากนวนิยายต่างๆ ที่สอดคล้องกับขอบเขตการวิจัยที่กำหนดข้างต้น
๓. วิเคราะห์ข้อมูล
 - ๓.๑ วิเคราะห์กลวิธีการบริภาษ
 - ๓.๒ วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดแก่คู่สนทนาของบทบริภาษนั้นๆ
๔. สรุปผลและเขียนรายงานการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้รับความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริภาษในภาษาไทย
๒. เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องความสุภาพในแนววจนปฏิบัติศาสตร์

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้วิจัยนิยามคำว่า "บริภาษ" ตามแนวคิดวัจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) โดยกำหนดเงื่อนไขวัจนกรรม ดังนี้

๑. เงื่อนไขเกี่ยวกับเนื้อความ เป็นการพูดถึงพฤติกรรม หรือการกระทำในอดีตของผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายในการบริภาษ
๒. เงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐาน ผู้พูดเชื่อว่าการกระทำของผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายในการบริภาษนั้นผิด หรือนำมาซึ่งพหุใจ ผู้พูดจึงจำเป็นต้องระบายความคับแค้นใจ หรือความไม่พึงพอใจที่มีต่อการกระทำของผู้ฟังนั้น
๓. เงื่อนไขเกี่ยวกับความจริงใจ ผู้พูดต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายในการบริภาษ เพื่อให้รู้สึกสำนึกในความผิดที่ตนได้กระทำ เมื่อได้ยินคำพูดนั้น
๔. เงื่อนไขเกี่ยวกับสาระสำคัญ การบริภาษเป็นความพยายามที่จะทำร้ายจิตใจผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายในการบริภาษ เพื่อให้สำนึกในความผิดที่ตนได้กระทำ

เนื่องจากวัจนกรรมการบริภาษมีลักษณะใกล้เคียงกับวัจนกรรมอื่นๆ ที่ผู้พูดต้องการติเตียนหรือทำให้ผู้ฟังเจ็บช้ำใจ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เปรียบเทียบเงื่อนไขของวัจนกรรมต่างๆ ที่ใกล้เคียง เพื่อให้เห็นความแตกต่างที่ชัดเจน ดังนี้

ตาราง ๑.๑ แสดงการเปรียบเทียบเงื่อนไขวัจนกรรมของวัจนกรรมการบริภาษกับวัจนกรรมใกล้เคียง

ประเภทวัจนกรรม	เงื่อนไขวัจนกรรม			
	เงื่อนไขเกี่ยวกับ การบอกเนื้อความ	เงื่อนไขเกี่ยวกับ ปัจจัยพื้นฐาน	เงื่อนไขเกี่ยวกับ ความจริงใจ	เงื่อนไขเกี่ยวกับ สาระสำคัญ
ปรามาส	เป็นการกล่าวถึง พฤติกรรมหรือการ กระทำในอนาคต ของผู้ฟัง	ผู้พูดเชื่อว่าสิ่งที่ผู้ฟัง จะกระทำนั้นเป็นสิ่ง ผิดหรือผู้ฟังไม่ สามารถทำได้	ผู้พูดต้องการให้ผู้ฟัง เจ็บช้ำใจ	เป็นความพยายาม ให้ผู้ฟังช้ำเจ็บใจ
บ่น	เป็นการกล่าวถึง พฤติกรรมหรือการ กระทำในอดีตของผู้ ฟัง	ผู้พูดเชื่อว่าสิ่งที่ผู้ฟัง กระทำนั้นเป็นสิ่งผิด หรือไม่น่าพึงพอใจ	ผู้พูดต้องการระบาย ความรู้สึกในทางลบ ที่มีต่อการกระทำ ของผู้ฟัง	เป็นความพยายามที่ จะระบายความรู้สึก ทางลบที่มีให้ผู้ฟัง รับรู้
วิจารณ์	เป็นการกล่าวถึง พฤติกรรมหรือการ กระทำในอดีตของผู้ ฟัง	ผู้พูดมีความคิดเห็น เกี่ยวกับการกระทำ ของผู้ฟัง	ผู้พูดต้องการชี้ให้ ผู้ฟังเห็นถึงข้อดี ข้อเสียของการ กระทำนั้น	เป็นความพยายามที่ แจ้งข้อดี ข้อเสียของ การกระทำให้ผู้ฟัง รับทราบ
บริภาษ	เป็นการกล่าวถึง พฤติกรรมหรือการ กระทำในอดีตของผู้ ฟัง	ผู้พูดเชื่อว่าการ กระทำของผู้ฟังนั้น ผิดหรือไม่น่าพึง พอใจและต้องการ ระบายความคับแค้น ที่มีต่อการกระทำนั้น ของผู้ฟัง	ผู้พูดต้องการทำร้าย จิตใจผู้ฟัง ให้รู้สึก สำนึกในความผิดที่ ได้กระทำ	เป็นความพยายามที่ จะทำร้ายจิตใจผู้ฟัง เพื่อให้สำนึกใน ความผิดที่ได้กระทำ

จากตารางที่ ๑.๑ ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการบริภาษกับวัจนกรรมที่ใกล้เคียงอื่นๆ ได้แก่ การปรามาส การบ่น การวิจารณ์ เมื่อเปรียบเทียบการบริภาษกับการปรามาสจะเห็นว่า แม้วัจนกรรมทั้งสองจะมีความคล้ายคลึงกัน แต่มีข้อแตกต่างที่เด่นชัดคือ การบริภาษเป็นการกล่าวถึงการกระทำหรือพฤติกรรมในอดีตของผู้ฟัง ในขณะที่การปรามาสจะกล่าวถึงการกระทำหรือพฤติกรรมของผู้ฟังที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ส่วนการบริภาษกับการบ่นและการวิจารณ์นั้นถึงแม้จะเป็นการกล่าวถึงการกระทำหรือพฤติกรรมในอดีตของผู้ฟังเช่นเดียวกัน แต่วัจนกรรมทั้งสามต่างมีเงื่อนไขเกี่ยวกับความจริงใจที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นว่า การบ่น มีจุดมุ่งหมายให้ผู้ฟังได้รับรู้ ส่วนการวิจารณ์นั้น

ผู้พูดต้องการชี้ข้อดีข้อเสียของการกระทำของผู้ฟัง ในขณะที่การบริภาษ ผู้บริภาษต้องการทำร้ายจิตใจผู้ถูกบริภาษ เพื่อให้รู้สึกสำนึกในความผิดที่ตนกระทำ

ด้วยลักษณะที่แตกต่างของการบริภาษกับวัจนกรรมที่ใกล้เคียงดังได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาข้อมูล และจำกัดว่าถ้อยคำใดเป็นถ้อยคำบริภาษเพื่อใช้ในการศึกษาต่อไป

๑.๘ ทบพวนวรรณกรรม

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การบริภาษนั้นสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด ๓ แนวคิดสำคัญ คือ แนวคิดเรื่องคำต้องห้าม(taboo words) แนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยผกผัน(verbal irony) และแนวคิดเรื่องภาษาสุภาพของบราวน์และเลวินสัน (Brown and Levinson,1987) แนวคิดทั้งสามนี้มีรายละเอียดดังนี้

๑.๘.๑ แนวคิดเรื่องคำต้องห้าม (Taboo words)

ภาษากับวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก คำต้องห้ามเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษานั้นๆได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะความคิดความเชื่อของผู้ใช้ภาษานั้นๆเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งที่ทำให้คำต้องห้ามเกิดขึ้น ดังนั้นหากความคิดความเชื่อของผู้ใช้ภาษาเปลี่ยนแปลงไป จะส่งผลให้เกิดคำต้องห้ามใหม่ๆขึ้นเพื่อสนองความคิดนั้นๆ ขณะเดียวกันยังทำให้คำต้องห้ามบางคำหมดภาวะของการเป็นคำต้องห้ามลงไป (Lehmann, 1973)

นักภาษาศาสตร์หลายท่านกล่าวตรงกันว่า คำต้องห้ามนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งต้องห้าม(Taboo) โดยให้คำนักภาษาศาสตร์หลายท่านนิยามของสิ่งต้องห้ามไว้คล้ายคลึงกัน เช่น เฮิร์ตซเลอร์ (Hertzler,1965) กล่าวว่า สิ่งต้องห้ามนั้นคือ สิ่งที่ไม่ควรสัมผัสหรือเกี่ยวข้อง และการกระทำที่ไม่ควรกระทำ รวมถึงถ้อยคำที่ไม่ควรพูดซึ่งหมายถึงคำต้องห้ามนั่นเอง นิยามข้างต้นนี้คล้ายคลึงกับที่ธีระจิต ลีตระกูล (Leetrakul,1978) ได้นิยามคำว่า linguistic taboo ไว้ว่าหมายถึง คำ วลี หรือประโยคที่ไม่ควรพูด ตามข้อบังคับของสังคมนั้นๆ ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า คำต้องห้ามนั้นหมายถึง ถ้อยคำที่ไม่ควรพูดหรือใช้ในสังคมนั้นๆ ด้วยเพราะมีข้อบังคับของสังคมกำกับอยู่

ถึงแม้คำต้องห้ามในแต่ละภาษาจะมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษานั้นๆเป็นอย่างมาก จนอาจดูเหมือนว่าคำต้องห้ามในแต่ละภาษาจะมีลักษณะเฉพาะตน แต่จากการศึกษาของนักภาษาศาสตร์หลายท่านพบว่า คำต้องห้ามในภาษาต่างภาษานั้นมีลักษณะที่เป็นสากลร่วมกัน คือ มักจะ

เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่น่ารังเกียจ น่าเกรงกลัว หรือคำที่มีความหมายในทางลบ ดังที่คริสตัล (Crystal, 1992) ได้กล่าวไว้ว่า โดยทั่วไปคำต้องห้ามจะเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ สิ่งเหนือธรรมชาติ การชั้บถ่าย และความตาย ในขณะที่เฮิร์ตซเลอร์ (Hertzler, 1965) กล่าวว่า คำต้องห้ามนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับความตาย เครื่องนุ่งห่ม เช่น ชุดชั้นใน คำเรียกอวัยวะของมนุษย์ ชื่อโรครวมถึงอาการต่างๆ ของโรค และชื่อสัตว์ต้องห้าม จากความเห็นทั้งสองนี้อาจสรุปได้ว่า คำต้องห้ามนั้นมักจะเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ สิ่งเหนือธรรมชาติ การชั้บถ่าย ความตายหรือโรคภัย และสัตว์ต้องห้ามหรือน่ารังเกียจ

ถึงแม้คำต้องห้ามจะเป็นถ้อยคำที่ไม่ควรพูดนัก แต่ก็ยังคงมีผู้ใช้อยู่เสมอโดยเฉพาะการใช้เพื่อแสดงถึงความโกรธ หรือความไม่พึงพอใจของผู้พูด (Crystal, 1992) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการใช้คำที่น่ารังเกียจชนิดต่างๆ ในสังคมชาวอเมริกันที่เจย์ (Jay, 1992) ได้ศึกษาไว้โดยพบว่าชาวอเมริกันส่วนใหญ่จะใช้ถ้อยคำที่น่ารังเกียจต่างๆ รวมถึงคำต้องห้าม เพื่อแสดงความโกรธและความรู้สึกในด้านลบของผู้พูด ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าคำต้องห้ามนั้นเป็นกลวิธีหนึ่งที่ผู้บริภาษใช้อยู่เสมอ

๑.๘.๒ แนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony)

ถ้อยคำนัยผกผันเป็นลักษณะหนึ่งของการใช้ถ้อยคำเพื่อสื่อสารที่ปรากฏใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นจำนวนมาก ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (Panpothong, 1996) ได้ให้คำจำกัดความของถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) ว่าเป็นถ้อยคำที่สื่อความหมายตรงข้ามกับความหมายตามรูป และยังหมายรวมถึงวัจนกรรมต่างๆ ที่ผู้พูดตั้งใจจะเมิดเงื่อนไขความจริงใจ (sincerity condition) ของวัจนกรรมนั้นๆ ด้วย

ณัฐพร (Panpothong, 1996) ศึกษาถ้อยคำนัยผกผันในภาษาไทยตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบลักษณะและหน้าที่ในการสื่อสาร โดยใช้ข้อมูลจากบทสนทนาในนวนิยาย บทสนทนาจากละครโทรทัศน์ การสัมภาษณ์ผู้บอกภาษา และการสังเกตการณ์ปฏิสัมพันธ์ของผู้พูดภาษาไทยกรุงเทพฯ ผลการวิจัยพบว่า ผู้พูดสื่อถ้อยคำนัยผกผันในภาษาไทยให้ผู้ฟังรับทราบด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่

๑. การให้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามตามมา เช่น

(๓) "ดีนี่ คุณเล่นทิ้งลูกฉันอยู่คนเดียว แล้วมาโ้โลมเมียเก่า"

(Panpothong, 1996: 35)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ผู้พูดแสดงให้ผู้ฟังทราบว่ “ดีนี่” ไม่ได้มีความหมายตามรูปโดยกล่าว ข้อความตามมาก็คือ “คุณเล่นทิ้งลูกฉันอยู่คนเดียว แล้วมาโ้โลมเมียเก่า” ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งกับ “ดีนี่” ที่ตามมา นี้ ทำให้ผู้ฟังทราบว่ “ดีนี่” น่าจะสื่อความตรงกันข้าม

๒. การกล่าวถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่น

(๔) “จัน วิรุพท์ก็รวยใหญ่แล้วสิ เดี่ยวเงินก็ทับตายนะจ๊ะ”

(Panpothong, 1996: 37)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ คือ “เดี่ยวเงิน ก็ทับตาย” ผู้ฟังจึงทราบว่ผู้พูดไม่ได้หมายความตามรูป หรือคิดเช่นนั้นจริงๆ แต่ใช้ถ้อยคำดังกล่าวเป็น ถ้อยคำนัยผกผัน

๓. การใช้ถ้อยคำที่เกินจริง เช่น

(๕) “คุณเป็นที่เลี้ยงผมมาตลอดเวลายี่สิบกว่าปี บุญคุณท่วมมหัวท่วมหูจนผมจะสลักตาย”

(Panpothong, 1996: 39)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่มีเนื้อความเกินจริงอย่างมาก คือ “บุญคุณท่วมมหัวท่วมหู จะผมจะสลักตาย” ผู้ฟังจึงทราบว่ผู้พูดไม่ได้สำนึกถึงบุญคุณจริงๆ แต่กำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันเพื่อ ประชด

๔. การใช้ระดับภาษาที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพของคู่สนทนา เช่น

(๖) “อะไรนิดก็จะให้กราบทูลวันยังค่ำ”

(Panpothong, 1996: 41)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ผู้พูดใช้คำราชาศัพท์ คือ “กราบทูล” กับผู้ฟังที่เป็นสามัญชน เพื่อ ประชดประชันผู้ฟัง

๕. การใช้ทำนองเสียงสูงพิเศษ เช่น

(๗) “ตอนนี้ช่าง (ทำผม) เราไม่มีแล้ว เนี่ยทำอยู่สองคนสนุกสนุกค่ะ”

(Panpothong, 1996: 44)

ในตัวอย่างนี้ ผู้พูดใช้ทำนองเสียงพิเศษในคำแรกของคำซ้ำว่า “สนุกสนุก” เพื่อสื่อให้ผู้ฟังทราบว่าผู้พูดอาจไม่รู้สึกละอายใจจริง แต่กำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาถ้อยคำนัยผกผันที่ปรากฏในรูปวัจนกรรมประเภทต่างๆ และพบว่าผู้พูดภาษาไทยนั้นใช้ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจนกรรม ๓ กลุ่มคือ ถ้อยคำนัยผกผันในกลุ่มวัจนกรรมแบบชี้แนะ (directive irony) เช่น การถามโดยไม่ต้องการคำตอบ การสร้างแนะนำ ถ้อยคำนัยผกผันในกลุ่มวัจนกรรมแสดงความรู้สึก (expressive irony) เช่น การสร้างขอบคุณ การสร้างแสดงความเสียใจ และถ้อยคำนัยผกผันในกลุ่มวัจนกรรมแสดงการผูกมัด (commissive irony) เช่น การสร้างสัญญา ซึ่งต่างเป็นการละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมนั้นๆทั้งสิ้น

ในด้านหน้าที่ของถ้อยคำนัยผกผันนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาการใช้ถ้อยคำนัยผกผันของคู่สนทนาที่มีสถานภาพแตกต่างกัน เช่น คู่สามี-ภรรยา บิดามารดา-บุตร นายจ้าง-ลูกจ้างพบว่า หน้าที่สำคัญของถ้อยคำนัยผกผันในภาษาไทย คือการใช้เพื่อประชดประชันนั่นเอง นอกจากนั้นผู้พูดภาษาไทยยังใช้ถ้อยคำนัยผกผันเพื่อสร้างความขบขันและระบายความคับข้องใจ

๑.๔.๓ แนวคิดเรื่องภาษาสุภาพของบราวน์และเลวินสัน (Brown and Levinson, 1987)

ความสุภาพตามความหมายของบราวน์และเลวินสัน ไม่ใช่ความสุภาพในการใช้วาจาที่ไพเราะ แต่เป็นกลวิธีทางภาษาโดยมีเจตนาในการรักษาหน้าของคู่สนทนาเป็นสำคัญ บราวน์และเลวินสันกล่าวว่า ในการมีปฏิสัมพันธ์กันทุกคนมี “หน้า” (Face) ที่ต้องรักษา ซึ่งประกอบด้วยหน้า ๒ ด้าน คือหน้าด้านบวก (Positive Face) ซึ่งหมายถึงความต้องการให้ตนเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น และหน้าด้านลบ (Negative Face) ซึ่งหมายถึงความต้องการอิสระ ปราศจากการรบกวน

ในการสนทนาตามปกติมีสิ่งหนึ่งที่มักจะแฝงอยู่ด้วยเสมอคือ ความเสี่ยงต่อการเสียหายของคู่สนทนา เนื่องจากในทุกๆ การสนทนาจะมีการกระทำที่คุกคามหน้า (Face Threatening Act) แฝงอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย ดังนั้นผู้พูดและผู้ฟังจึงต้องเลือกใช้กลวิธีการใช้ภาษาสุภาพในระดับต่างๆ เพื่อรักษาหน้าซึ่งกันและกัน กลวิธีการใช้ภาษาสุภาพตามแนวคิดของบราวน์และเลวินสันนั้นมี ๔ กลวิธี คือ

๑. การพูดตรง โดยปราศจากการตักแตง (without redressive action, baldly) เป็นกลวิธีการใช้ภาษาสุภาพที่พูดแบบตรงประเด็น ใช้วิธีการกล่าวสั้นๆ และตรง ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในกรณีที่ผู้พูดเห็นว่า เรื่องที่พูดจะทำให้ผู้ฟังเสียหายน้อยที่สุด หรือเมื่อผู้พูดมีความต้องการอย่างเร่งด่วน หรือเป็นเรื่องที่ผู้พูดเห็นว่า การรักษาน้ำใจมีความสำคัญน้อยกว่าความต้องการที่จะแสดงเจตนา

๒. ความสุภาพเชิงบวก (positive politeness) คือกลวิธีการใช้ภาษาสุภาพที่พูดตรงประเด็น แต่มีการตักแตงด้วยคำที่พูดโดยคำนึงถึงความพอใจของผู้ฟัง เพื่อแสดงความเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกัน เช่น "พวกเราช่วยกันทำกับข้าวหน่อยนะ" ซึ่งการใช้คำว่า "พวกเรา" ในตัวอย่างนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าตนเป็นกลุ่มเดียวกันกับผู้พูดและสร้างความพึงพอใจที่จะทำตามที่ผู้พูดสั่งหรือขอร้อง

๓. ความสุภาพเชิงลบ (negative politeness) คือกลวิธีการใช้ภาษาสุภาพที่พูดตรงประเด็น แต่มีการตักแตงด้วยคำที่พูด ในลักษณะที่ผู้พูดต้องการความเป็นอิสระ และไม่ถูกรบกวนจากผู้อื่น เช่น "ช่วยทำกับข้าวหน่อยได้ไหมคะ" การขอร้องด้วยการใช้รูปประโยคคำถามเช่นนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังเลือกที่จะทำตามที่ผู้พูดขอร้องหรือไม่ก็ได้ ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ฟังได้รู้สึกว่าคุณบังคับ มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจที่จะทำหรือไม่ทำตามที่ผู้ฟังต้องการ

๔. การพูดอ้อมค้อม (off record) เป็นกลวิธีการใช้ภาษาสุภาพที่พูดอย่างไม่ตรงประเด็นโดยปล่อยให้ผู้ฟังตีความเพื่อที่จะเข้าใจสารนั่นเอง

จากแนวความคิดการใช้ภาษาสุภาพของบราวน์และเลวินสันนี้ สามารถนำประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายกลวิธีการบริภาษได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะการบริภาษนั้นเป็นวัจนกรรมที่ผู้พูดต้องการคุกคามหน้าของผู้ฟังโดยตรง โดยอาจมีการใช้กลวิธีต่างๆ ทั้งการพูดตรงและการพูดอ้อมเพื่อคุกคามหน้าของผู้ฟังในลักษณะต่างๆ ได้